

Душі кланяються

Михайло Яцків

I

Не на весілля гуляти і не на луг косити збирається парубоцтво. Весілля пройде без гомону — не буде кому танцю повести, ні співанок під лад затягнути. Луг опустіє, бо буйне парубоцтво йде цісарю служити. Там стане воно не з ясними косами, а з карабінами й шаблями.

Плач мамів виводить їх з села, а вони п'ють та заводять пісню. Співають про журбу, що їх зв'ялила, з білих ніг збила та край серденька, як гадюка, в'ється.

Василь Скорух вириває пави з капелюха і ногами толочить парубоцьку славу.

— Бодай я був не дочекав вас убирати, бодай мене була свята земленька не носила.

— Мой, Василю, не толоч павів, а сховай на парад до шапки! — глумився якийсь товариш.

Риплять вози, пісня стелеться по стернях, з осіннім вітром плаче, під хмарою стогне, п'яні візники женуть коні, як скажені.

Гомін вмирає, як за похороном. Пес виє на загороді до пізньої ночі.

II

Лишили буйні кучері, поставали в дві лави на широкому подвір'ї і клоняють голови над купами мундирів, реміння та зброї.

Старі вояки виходять до них і питають за "краянами". Хто знайде свого, довідується про батьків, дівчат, вечорниці, інший не знайде нікого.

Мами заглядають через паркан.

— За ким там тужите, мамуню? — питає старий вояк.

— Деся тут мій син, коби я його хоч ще раз побачила!

— Не плачте, мамуню! Йому тут буде краще, ніж вдома. Дивіться, чи мав він у вас такі камаші? Ми приймемо його за свого, вберемо в новий мундир, погодуємо ячмінною половиною і поженемо цісарською дорогою. Не журіться, він вернеться за кілька років та ще вас не раз так виб'є, що скажете: "Бодай би тебе була там перша куля не минула!"

Стара вхопилася за стару огорожу і вдарила сивою головою.

— А най би, — каже, — вбив мене тут зараз і порубав, аби лиш вернувся!

Жовнір замовк на це слово. Похилив голову, згадав про щось і пішов кликати сина. Як вернувся, стара добула з пазухи хустину й розв'язала вузлик:

— Нате, пане старший, аби-сте моєї дитини не збиткували.

— Дайте спокій, мамуню. Руки б мені посушило, якби я злакомився на вашу кривавицю. Бувають у нас такі, що беруть і кажуть собі ще горілки та пива купувати, але я не пускаюся на такий гандель. Навчу вашого сина, що треба, покажу йому все, що сам знаю, але грошей не прийму. У мене також була мама... На похорон я не їздив, бо задалеко. Перемучусь ще цей рік, а потім у світ за очі. А не будьте гнівні на мене за те, що таке набовкав. У війську чоловік інший, ніж вдома. Вдома я любив людей, а тут

став такий, як собака.

III

Повели їх на залізницю і напхали в ті вагони, що везуть худобу, бо жовнір, "псявіра", не вартий кращого.

Западає вечір, всотує прокляту журбу і нудьгу в серці, привалює груди горою. Між рекрути влазить стоголова мара, висмоктує з них радість і надію, розстроює душі і наводить якийсь прикрий неспокій.

Є звичай, що як поїзд рушить, рекрути підіймають крик. Зі сотні грудей гримить тоді: "Віват!" У цьому "хай живе!" чути пекло: прокльони, жаль, страх, рев тварини, що йде на заріз.

— Там, удома, стільки праці, що десять рук замало, а ти їдь на зламану голову цісареві служити.

— Убили йому брата, сина, жінку[1] — видно є правда, що метиться за людську кривду. Бодай сам на таке зійшов, як я тепер через нього.

В темнім вечорі біліють сорочки, чорніють голови, блимають очі. Рекрути тиснуться один до одного, бо набили їх, як оселедців у бочку.

Дві доби неволилися вони в сінях перед поїздом, туманіли під мурами, хропіли на вулиці. Тепер хиталися на вузьких лавках, клонили голови на плечі товаришів, товклися у сні лобами в стіни вагона, розшибалися під ногами на підлозі, хропіли під лавками, аж тирса підскакувала. Під лавками було найкраще: збоку заступали їх ноги товаришів, над головою скрипіла дошка, на якій куняло кільканадцять рекрутів. Було там душно, аж страшно. Не один кидався спросоння і протискав голову межі ніг. Здавалося йому, щось насунулося на нього, то знов, що лавка тріснула і придавила, або що його в темну могилу кидають і привалюють землею.

Інший куняє без дрімоти і жере своє серце, кляне в думках, жаліється або тягне якусь співанку, що причепилася його жури. Це рідні нитки так рвуться. А залізниця стогне і земля стугонить.

Василь Скорух сидів скулений на порозі вагона і задумався тяжко. Нарікання товаришів бриніли попри нього, пронизували, як блискавки, його серце, але від нього не вийшла ні одна скарга. Батько-мати померли давно, дядько взяв його до себе, але мав свої діти. Марта може зачекає на нього, та чи не змарнує він тут свої літа й силу, не придбає навіть настільки, щоб палець обвити, вернеться з голими руками і затне зуби в стіну. І на яку це війну він їде? Виведуть його з багнетами на своїх... І ніхто йому тепер не допоможе, нема вже ніякого виходу, тут і Марта, бідна Марта, нічого не вдіє. Зрештою, яке це життя буде пізніше в поневірянні і нужді? Марта посивіє і він змарнується. "Нема виходу, нема виходу..." — гуділа думка за стуком коліс.

Охопила його розпука неволі і нудьги, розсілася йому на плечах, душила і спихала в пропасть.

Гудок дав знати, що поїзд підходить до станції. Василь Скорух нишком зсунувся вниз, під колеса...

— Вів-а-ат! — ревів передній вагон.

Течуть річки кривавії до самої Відні,
Подивися, цісаріку, які люди бідні, —
лунало з заднього вагона.

Поїзд зупинився. Велетенські білі тіні летіли від ліхтарів і перекидалися по вагонах.
Один рекрут розкрив очі і здригнувся.

— Душі кланяються, душі кланяються, — шептав він і хрестився з жахом.

IV

"Мій любий соколе!

Сама-самісінька я верталась додому, за мною йшла туга і смуток. Доле нещасна, нащо осиротила ти мене, як ту вдову з дрібними дітьми! Як вдова журиться, коли має свої діти ховати, так я журюся, як маю без тебе бути. Як вдова журиться, коли з дітей буде мати потіху і поміч, так я журюся, коли побачу свого миленького, коли дочекаюся тебе і того, про що ми не раз розмовляли. Смутно мені, що тебе не маю, голосу твого не чую. Вже так у нас не співають, як перед тим співали, вулиці стали смутніші, і танці смутніші, і дівчата смутніші. Лише твій товариш Оніфро ще більше дується, до танцю пхається, а сам він обертається, як крокодил.

Люблю тебе дуже, сильно кохаю, лиш дуже мені тяжко стало, жаль і страшно мені, недобрі сни не дають спати.

Снилося мені, що збираю руту, а тут вечір якийсь дивний, в тебе весілля і музики грають. Я подалік слухаю, серце завмирає, я підходжу тихцем до вашого подвір'я, йду під вікно, коліна вгинаються підо мною, в хаті повно людей, танцюють, сміються, а ти сидиш на ослоні — марний та страшний, у розхристаній сорочці та кров з грудей втираєш.

Під вікном ще якісь люди біля мене гудуть. "Ба, де ж молода?" — питають одні. "Нема-нема", — відповідають інші. А я як піду на царину, як не стану заводити, мало не минуся, аж мама вчули і збудили мене.

Але сон — мара.

Я дуже втішилась би листом від тебе, краще, ніж найбільшим дарунком, бо доки листа від тебе нема, то день мені роком, а ніч морем, і всюди пусто і глухо, як в ямі.

Кланяюся я тобі, цілую твоє личенько і поздоровляю.

Твоя Марта".

Так писала вона до Василя Скоруха, та його вже не було на цьому світі.

[1] Натяк на цісаря Франца-Йосифа.

Джерело: Михайло Яцків. Оповідання.— К., Радянський письменник, 1950.